

Received	Reviewed	Published	Doi Number
20.02.2022	05.03.2022	30.03.2022	10.29228/ijlet.57792

Term-Translation Relationship in Term Transfers

*Onur ÖZCAN*¹

ABSTRACT

The terms, which are the building blocks of the special field language, go through various stages in their transfer to other languages. Within the framework of the notions they represent, they are transferred to the target language by being sometimes translated and reconstituted as terms. A relationship emerges between the term formation methods and translation strategies used in these transfers. However, this relationship is not directly mentioned under the umbrella of terminology and translation studies, which are their branches of science. When these two disciplines are examined in the context of general term formation methods and general translation strategies, it is seen that there is a term formation with translation in the field of terminology, while there is no method based on term transfer in translation studies. Based on these considerations, in this study, it is aimed to interpret the relationship between general term formation methods and general translation strategies, to emphasize the term-translation relationship in translator training, and to examine the term transfer processes of term transfer experts such as translators, target language specialists, and special field experts. Thus, with this study, it is desired to bring a different perspective to the importance of each person dealing with the terminology to have a good command of the methods in the context of term and translation.

Key Words: Term transfer, term-translation relationship, term formation methods, translation strategies.

Terim Aktarımlarında Terim-Çeviri İlişkisi

ÖZET

Özel alan dilinin yapı taşları olan terimler, diğer dillere aktarımlarında çeşitli aşamalardan geçmektedir. Temsil ettikleri kavramlar çerçevesinde kimi zaman çevrilerek kimi zaman terim olarak yeniden oluşturularak hedef dile aktarılırlar. Bu aktarımlarda başvurulan terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri arasında bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Ancak bağlı oldukları bilim dalları olan terimbilim ve çeviribilim çatısı altında bu ilişkiden doğrudan bahsedilmez. Genel terim oluşturma yöntemleri ve genel çeviri stratejileri bağlamında bu iki bilim dalı incelendiğinde, terimbilim alanında çeviri ile terim oluşturma gibi bir ifadeyle karşılaşılrken, çeviribilimde ise terim aktarımını temel alan bir yöntemin yer almadığına ulaşılmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle, bu çalışmada genel terim oluşturma yöntemleri ve genel çeviri stratejileri arasındaki ilişkiyi yorumlamak, çevirmen eğitiminde terim-çeviri ilişkisini vurgulamak ve çevirmenler, hedef dil uzmanları, özel alan uzmanları gibi terim aktarımı yapan uzmanların terim aktarım süreçlerini incelemek amaçlanmaktadır. Böylece bu çalışma ile, terim işiyle uğraşan her bireyin terim ve çeviri bağlamındaki yöntemlere hakim olmasının önemine farklı bir bakış açısı getirmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terim aktarımı, terim-çeviri ilişkisi, terim oluşturma yöntemleri, çeviri stratejileri.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, onurozcans@hotmail.com, 0000-0002-4965-1627

1.Giriş

Terimler, özel alanların dilsel kimliğini oluşturan sözcüklerdir. Ait oldukları özel alanların kişilerce ve kurumlarca anlaşılmasını sağlamaktadırlar. Kimi zaman kendi oluşturulduğu dilde, kimi zaman aktarıldığı diğer bir dilde özel alanını temsil etmektedirler. Ancak terimler başka dile çevrilerek ya da yeniden terim olarak oluşturularak aktarıldıklarında zaman zaman hedef dile ilişkin yapısal ve anlamsal sorunlara neden olmaktadır. Bu yüzden hem ülkemizde hem dünya ülkelerinde bir terimler sorunu² kavramı yer almaktadır.

Dillerarası sözcük ve terim alışverişi, dünya toplumlarının bilim, sanat, ticaret, teknoloji gibi birçok alanda etkileşime geçmesiyle hız kazanmıştır. Özellikle teknoloji sayesinde bilginin dünyada hızla yayılmasından ötürü yeni oluşan kavramlara terim üretmek ve bu terimlere karşılık önermek adeta bir terim sorunu haline gelmiştir. Ülkeler ulusal dil politikaları gereği kurumları ve araştırmacıları sayesinde bu soruna karşı çözümler üretmeye çalışmaktadır. Ülkemizde de geçerli olmuş ve güncelliğini koruyan bu sorunun ortaya çıkmasında bir eylemden bahsedilir. O eylem de, “çeviri” eylemidir.

Çeviri eylemi, terim oluşturmada bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksan, 1961; Başkan, 1974; İmer, 1976; Karaman, 2009, 2017). Ancak yabancı dildeki terimlerin aktarım sürecinde başvurulan bir yol olan çevirinin Türkçedeki terim sorunun nedenlerinden biri olduğu ileri sürülmektedir. Hamza Zülfiyar’ın “Batı dillerinden yapılan çevirilerin terim konusunun ortaya çıkmasında büyük payı vardır” (1991:3) şeklinde belirtmesi bu duruma bir örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra Emin Özdemir’e göre de “terimlerin Türkçelerini ararken çeviri yoluna zorunlu olmadıkça gitmemeliyiz”(1973:20). Özdemir’in düşüncelerini Nadiye Sarıstosun da şu ifadeleriyle desteklemektedir:

Terim türetmek çeviri yapmak değildir. Çoğu terim Türkçeleştirilirken yabancı dildeki anlamıyla, Türkçeye olduğu gibi çevrilmekte ve bu kolay yol izlenmektedir. Çeviri yoluyla terim yapmak öbür dillerde de uygulanan bir yöntemdir; ama Türkçe farklı bir yapıya sahip olduğundan çeviri yoluyla terim üretirken dilin iç yapısı ve kuralları göz önüne alınmazsa, bu durum Türkçenin sözdizimini zamanla etkiler ve dile yabancı kuralların girmesine neden olabilir (1992:28).

Bu düşüncelerden hareketle dillerarası bir aktarım eylemi olan çeviri eyleminin sadece terim oluşturmada sorun olarak görülmediği, aynı zamanda terim oluşturmada vazgeçilemeyen bir eylem olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki bu durum terim aktarımlarında terim ile çevirinin bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla terimler aktarılırken çevriliyor mu, hedef dil kurallarına göre terim olarak oluşturuluyor mu ya da hem çevrilip hem de yeniden bir terim olarak hedef dilde oluşturuluyor mu gibi soruların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu aktarımlarda kimler önemli roller alıyor sorusu da önem arz etmektedir. Bu çalışmada terim aktarımlarındaki terim-çeviri ilişkisi bağlamında terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejilerinin; çevirmen eğitiminde terim-çeviri ilişkisinin yerinin; terim aktarımlarında önemli rollere sahip çevirmenler, hedef dil uzmanları ve özel uzmanların faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. İncelemede öncelikle terim-çeviri ilişkisi terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri bağlamında değerlendirilmeye çalışılacak ve çevirmen eğitimi ile ilişkilendirilecektir. Daha sonra terim aktarımlarını gerçekleştiren çevirmenler,

² “Terim sorunu”na ilişkin detaylı bilgilere Hamza Zülfiyar’ın (1991) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları” adlı kitabından ve Türk Dil Kurumu çatısı altında yayınlanan çalışmalardan ulaşılabilir.

hedef dil uzmanları ve özel alan uzmanları ele alınacaktır. Böylece kaynak dilde var olan ve bir kavrama karşılık gelen terimlerin diğer dillere aktarımları konusunda başta çevirmenler olmak üzere terim üzerine çalışmalar yapan ve terim üretenlere bir örneklem sunulması da hedeflenmektedir.

2. Terim Oluşturma Yöntemleri ve Çeviri Stratejileri³ Bağlamında Terim-Çeviri İlişkisi

Ülkelerin birçok alanda uluslararası seviyede etkileşimlerinin artmasından dolayı, özellikle 21. yüzyılda dillerarası iletişim önemli hale gelmiştir. Küreselleşen dünyada dillerarası iletişimin öneminin vurgulandığı bu dönem, dile ilişkin birçok çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bunlardan birisinin de bu çalışmanın çıkış noktası olduğu gibi, terim-çeviri ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Faruk Yücel, dünyanın küreselleşme sürecinde 21. yüzyılda çeviri olgusunun irdelenmesi gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu vurgular (2007:39). Küreselleşen dünyada en çok iletişim bilim, teknoloji, ticaret, siyaset, yazın, sanat gibi özel alanlarda gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa, özel alanların sözcüklerini oluşturan terimlerin aktarımının ve oluşum yöntemlerinin de bu yüzyılda çeviri gibi önemsenmesi gereken konular olduğu söylenebilir. Çünkü Berke Vardar'ın da belirttiği gibi, "terim sorunuyla her çağda karşılaşılır" (1980:386).

Terim-çeviri ilişkisinin temellerinden biri olan ve özellikle terim ile çevirinin yollarının kesişmesinde rol olan terim oluşturma yöntemlerinin ve çeviri stratejilerinin bu ilişkide birlikte hareket eden eylemler olarak görülmektedir. Terimlerin aktarım süreçlerinde bilinçli ya da bilinç dışı her ikisinin de kullanıldığı düşünülmektedir. Bu durumu daha detaylı açıklamak için çeviri ve terim eğitimlerinde kullanılacak kaynaklardaki genel terim oluşturma yöntemleri ve genel çeviri stratejileri tablolar halinde verilecektir.

Tablo 1. Genel terim oluşturma yöntemleri

Özdemir (1973)	1-Türetme 2-Birleştirme 3-Birden çok sözcükle karşılama 4-Anlam aktarımı
Başkan (1974)	1-Batı yabancı terimleri karşılama: -Yakıştırma -Çevirme -Kavram aktarma 2-Eski Sözcükleri Canlandırma: -Olduğu gibi alma -Yeni anlam yükleme 3-Yeni Sözcükler Üretme: -Karma -Uydurma -Benzetme -Birleştirme
Zülfikar (1991)	1-Örnekseme 2-Yapım Ekleriyle Kök Ve Gövdelerden Terim Üretme 3-Kelime Birleştirme Yoluyla Terim Üretme

³ Terim oluşturma yöntemlerinin ve çeviri stratejilerinin terim üretiminde kullanımını ele alan "terim oluşturma yöntemleri bağlamında Türk Dil Kurumu'nun Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar adlı çalışmalarındaki terimler üzerine bir değerlendirme" (Özcan, 2022) adlı makaleye başvurulabilir.

	4-Kelime Türlerini Değişirme 5-Genel Dilden Kelime Aktarma 6-Halk Ağzlarından Kelime Aktarma 7-Tarihi Türkçe Metinlerden Kelime Aktarma 8-Çağdaş Türk Lehçelerinden Yararlanma	
	Dil İçi Terim Oluşturma	Diller Arası/Çeviri Odaklı Terim Oluşturma
Karaman (2009; 2017)	1.Var olan kaynakların kullanımı 1.1. Çok anlamlılık: Anlam aktarımı, benzetme, düz değişmece, eğretilme 1.2. Eş Adlılık 2.Var olan kaynakların değişimi 2.1. Dönüştürme 2.2. Sıkıştırma: Başharfleme, kısaltma, Kırpma/kısalama 2.3. Takılama/Türetme 2.4. Özelleme 2.5. Birleştirme/Birleşik terim oluşturma 3. Yeni Kaynakların Kullanımı 3.1. Yenileşim/Oluşturum (Neoloji) 3.2. Ödünçleme	1.Açıklama 2.Ödünç terim ya da Ödünçleme 3.Ödünç terim yerine oluşturma -Oluşturum -Ödünç Çeviri -Birleştirme/Birleşik Terim Oluşturma -Özelleme -Anlam Katma -Niteleme -Takılama/Türetme -Dönüştürme -Sıkıştırma : Kısaltma, Başharfleme, Kısalama.
Karaman (2017)	1-Takılama (Türetme) 2-Yeniden Anlamlandırma 3-Birleştirme 4-Örneksime 5-Birebir Çeviri 6-Uluslararasılaştırma (Ödünçleme)	

Tablo 1’de gösterilen terim oluşturma yöntemleri, bu alanla ilgili Türkçe kaynak taraması yapıldığında ulaşılabilecek temel kaynaklardan elde edilmiştir. Bu yöntemlerin terimbilim çatısı altında verilen terim oluşturma eğitimi ve uygulaması söz konusunda olduğunda başvurulacak temel terim oluşturma yöntemleri olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2. Genel çeviri stratejileri

Vinay&Darbelnet (1958)	1-Ödünçleme 2-Öykünme 3-Sözcüğü Sözcüğüne 4-Yer Değişirme 5-Dönüştürüm 6-Eşdeğerlik 7-Uyarlama	
Baker (1972)	1-Benzer Anlam ve Benzer Biçimle 2-Benzer Anlam ve Farklı Biçimle 3-Açıklama 4-Eşdeğerlik	
	Kaynak Dil Odaklı	Hedef Dil Odaklı
	1-Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri	1-Uyarlama

Newmark (1988)	2-Sözdizimsel Çeviri 3-Sadık Çeviri 4-Anlamsal Çeviri	2-Serbest Çeviri 3-Deyimsel Çeviri 4-İletişimsel Çeviri
Yazıcı (2007)	1-Ödünçleme: -Doğrudan Aktarım -Öyküntü 2-Somutlaştırma 3-Üst anlamlı/Alt anlamlı Çeviri 4-Türetme 5-Telafi 6-Çıkarım 7-Yer Değiştirme 8-Açıklama 9-Uyarlama 10-Standartlaştırma (Ölçünleştirme) 11-Perspektif Kaydırma (Değiştirme) 12-Açıklamalı Çeviri 13-Yabancılaştırma/Yerelleştirme 14-Daraltma Genişletme	
Yalçın (2015)	1-Yabancılaştırma Yoluyla Çeviri 2-Öykünme Yoluyla Çeviri 3-Yerleştirme/Yerelleştirme Yoluyla Çeviri 4-Kültürel Ödünçleme Yoluyla Çeviri 5-Telafi (ikame) Yoluyla Çeviri 6-Özelleştirme Yoluyla Çeviri (Alt Anlamlı Çeviri) 7-Genelleştirme Yoluyla Çeviri (Üst Anlamlı Çeviri) 8-Açıklama Yoluyla Çeviri 9-Ekleme (Genişletme) Yoluyla Çeviri 10-Çıkarma (Daraltma) Yoluyla Çeviri 11-Çıkarım Yoluyla Çeviri 12-Yer Değiştirme Yoluyla Çeviri 13-Uyarlama Yoluyla Çeviri 14-Standartlaştırma Yoluyla Çeviri 15-Uyarlama Yoluyla Çeviri 16-İletişimsel Çeviri 17-Birebir (Sözcüğü Sözcüğüne) Çeviri	

Tablo 2’de genel olarak çeviri stratejileri verilmiştir. Bu stratejilerin çeviribilim alanında stratejiler konusu işlendiğinde genel olarak verilen çeviri stratejileri olduğu söylenebilir. Kimi zaman kuramsal kimi zaman uygulamalı olarak bu stratejiler çevirmen adaylarının eğitiminde yer alırlar.

Tablo 1’deki terim oluşturma yöntemlerine genel olarak bakıldığında terimlerin aktarım süreçlerinde terimlerin biçimsel özelliklerine yönelik oldukları söylenebilir. Ancak bu demek değil ki terimlerin anlamları önemli değildir, aksine “üretilen terimin gövdesi ve anlamının bağdaşması istenir⁴” (İmer, 1976:105). Temel terim oluşturma yöntemlerinden biri olan “türetme”de esas eylem, sözcüğün köküne getirilen ek ya da eklerdir. Tabi ki ilk başta bu işlem biçimsel bir aktarma da olsa aslında oluşturulan terimin biçimi ve anlamı arasında tutarlık olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Örneğin bir fizik

⁴ Bu ifade aynı zamanda VII. Türk Dil Kurultayında geçmektedir. İmer (1976) bu kurultaydaki terim üzerine yapılan raporun sonuçlarına kitabında yer vermiştir.

terimi olan ve Fransızcadan Türkçeye aktarılan “levier”, “lever” (kaldırmak) fiilinin köküne “ier” eki getirilerek oluşturulmuştur: Lev-ier. Türkçede de benzer bir oluşturma izlenmektedir. Kaldıraç: Kaldır-aç. Bu terimin aktarımında da biçim ve anlam özelliklerine uyulmuştur. Bu bakımdan Türkçe kurallara uygun bir terim oluşturma işlemi, türetme yöntemi bağlamında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu işlem aynı zamanda bir çeviri olarak görülebilir. Bu işlem çeviri olarak değerlendirildiğinde, türetme, standartlaştırma ve benzer anlam-biçim gibi çeviri stratejilerinin kullanıldığı söylenebilir. Bu durumda da Türkçede anlamsal ve biçimsel olarak bir sorun ile karşılaşmamaktadır.

Çeviri stratejileri tablo 2’deki başlıklar üzerinden ele alınacak olunursa biçime yönelik göstergeler çok fazla göze çarpmamaktadır. Daha çok anlamın önemli olduğu sezilmektedir. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet de bu durumu şu düşünceleriyle destekler: “çevirmen, anlamdan yola çıkar ve anlamsal alanın içine tüm aktarım işlemlerini gerçekleştirir” (1958:37). Örneğin bir toplumbilim terimi olan ve Fransızcadan aktarılan “récréation”, “créer” (yaratmak, oluşturmak) fiilinin köküne “re-” öneki ve “-tion” son eki getirilerek oluşturulmuştur. Türkçede bugün çoğunlukla “rekreasyon⁵” anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda bu terim Türkçedeki söylenişsel özellikler kullanılarak Türkçeye çevrilmiş ya da diğer bir deyişle öykünme çeviri stratejisiyle çevrilmiştir. Terim oluşturma yöntemi olan öykünme, burada çeviri stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda “récréation” terimine karşılık olarak “boş zaman etkinliği⁶” terimi de Türkçede yer almaktadır. Bu karşılığıyla terim çevrilerek aktarılırken açıklama, anlamsal çeviri, iletişimsel çeviri gibi çeviri stratejilerinin kullanıldığı ileri sürülebilir. Terimin kaynak dilinde sadece bir sözcük ile ifade edilirken, Türkçede ise söz konusu çeviri stratejileri kullanılarak üç ayrı sözcükle aktarılmıştır. Ayrıca bu işleme terim oluşturma yöntemleri açısından bakılırsa birden çok sözcükle karşılama yöntemiyle karşılaşmaktadır. Bunun yanın sıra açıklama, yenileşim gibi terim oluşturma yöntemleri de bu işlemde söz konusudur..

“Kaldıraç” ve “rekreasyon/boş zaman etkinliği” terimlerinin çevrilerek ya da yeniden terim oluşturularak aktarımlarında terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri bağlamında terim-çeviri ilişkisine değinilmiştir. Daha sonra yukarıdaki terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri tablolarına bakıldığında birçok yöntem ve strateji adının birbiriyle tamamen ya da benzer oldukları ile karşılaşmaktadır. Bunlar birer sözcük oluşturma ve aktarma yolları olduğu için birbirlerine benzemesinin doğal olduğu düşünülmektedir. Ancak terim-çeviri ilişkisine yönelik bir eğitim söz konusu olduğunda bunun özellikle çeviri eğitimi müfredatlarında değinilip değinilmediği bir soru işaretidir. Bunun ayrı bir çalışma konusu olduğunu belirterek, bir çevirmen eğitiminde kullanılabilecek kaynaklardan oluşturulan tablolardaki terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejilerine bakıldığında terim-çeviri arasındaki ilişkiye doğrudan ulaşamamaktadır. Her ne kadar terimbilim çatısında öğretilecek olan terim oluşturma yöntemlerinde çeviri ve çeviri stratejilerine ilişkin göstergelere rastlanılsa da çeviribilim alanındaki genel olarak öğretilen çeviri stratejilerinde doğrudan bir terimin çevrilmesine ve aktarılmasına yönelik bir durumla karşılaşmamaktadır. Halbuki çevirmenler kariyerlerinde sadece duygu ve yorum gerektiren metinler çevirmeyeceklerdir, aynı zamanda yoruma kapalı ve genelde tek bir sözcükle verilen özel alan terimlerinin belki de bir dilde ilk aktarıcıları olacaklardır. Bu yüzden çevirmen eğitiminde terim-çeviri ilişkisi özellikle terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri bağlamında verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu

⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

⁶ Bireylerin ya da toplumsal kümelerin, boş zamanlarında gönüllü olarak yaptıkları dinlendirici ve eğlendirici etkinliklere verilen ad (Ozankaya, 1984:19).

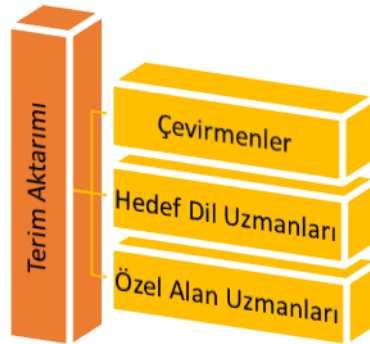
düşüncelerle bir sonraki başlıkta terim aktarımında önemli rol oynayan çevirmenler, hedef dil uzmanları ve özel alan uzmanlarına değinilecektir.

3-Terim Aktarımında Çevirmen, Hedef Dil Uzmanları ve Özel Alan Uzmanları

Terimler, belirli özel alanlara aittir. Bu özel alanları kapsayan kavramlar, terimler aracılığıyla adlandırılırlar. Bu adlandırma ya da terimleştirme eylemini özel alanı ortaya çıkaran, bu alanda üretim yapan ya da bu alana katkılar yapan kişi ve kurumlar gerçekleştirirler. Bu aşamada kullanılan dil, çoğu zaman bu kişi ve kurumların konuştuğu ya da bağlı olduğu dillerdir. Özel alanların çoğu dünyaya mal oldukları için, doğal olarak sahip olduğu terimler de dilden dile aktarılacaktır. Bu durum aynı zamanda terim aktarımının bir göstergesidir.

Hamza Zülfiyar'ın "bir bilim dalının sahibi ve geliştiricisi biz olmadığımız sürece o bilim dalının terimleri tabii ki Türkçe olmayacaktır" (1985:60) ifadesi, terim aktarımı kavramına açıklık getirmekte ve yabancı dil kökenli terimlerin çevrilerek ya da yeniden terim olarak hedef dillerde oluşturularak aktarılacaklarına işaret etmektedir. Genel olarak bu aktarımı yapanları sınıflandırmak istersek, ortaya üç uzman çıkmaktadır: Çevirmenler, hedef dil uzmanları ve özel alan uzmanları.

Şekil 1. Terim aktarımını genel olarak gerçekleştiren uzmanlar

3.1. Çevirmen

Çevirmenler, eğitimleri sırasında özel alan çevirisi, ihtisas çevirisi, teknik çeviri, kuramsal çeviri^{7,8} gibi başlıklarla herhangi bir alanı temsil eden ve özellikle bu alana ait terimlerin yer aldığı yazılı ve sözlü çeviri çalışmaları yapmaktadırlar. Ders olarak aldıkları alan ile ilgili çeviri pratiği bağlamında hem kaynak dilde hem hedef dilde bir terminolojiye sahip olmak amaçlanmaktadır.

Profesyonel çevirmenlerin en çok özel alan olarak adlandıracağımız teknik metinler için çalıştırıldığı (Hutchins&Somers, 1992:2) düşünüldüğünde, çevirmenler aslında dünyada en çok terim aktaran uzmanlar arasında yer almaktadırlar. M. Teresa Cabré de, özel alan uzmanlarının yanı sıra çevirmenleri en çok terminoloji kullanıcıları olarak tanımlar (1999:47). Çoğu terim çevrilirken ilgili alanın terimler sözlüğüne ihtiyaç duyulur. Sündüz Öztürk Kasar ve Didem Tuna'nın belirttiği üzere bu sözlüklere çoğu zaman ulaşılamaz, ulaşılsa bile kapsamları dardır ve bu da çeviride terime dayalı

⁷ Herhangi bir alanın kuramını ele alan ve kuramını anlatırken kendine has terimler içeren metinler kastedilmektedir.

⁸ Terim çevirisi bağlamında kuramsal çeviri için Sündüz Öztürk Kasar ve Didem Tuna'nın "Sosyal Bilimler Alanında Terimcilerin Çevrilmesi ve Türkçe Terim Üretimi" (2017) adlı makalesine başvurulabilir.

bir sorun oluşturmaktadır (2017:432). Yine de başvurulmuş sözlükte söz konusu terim için bir karşılık yoksa, kendisi çevirmek zorunda kalacaktır. Doğan Aksan'ın da belirttiği üzere "özellikle terimler konusunda, bir dil için yeni olan, önceleri o dilde bulunmayan kavramların anlatılması sırasında bunların başka dillerden çevrilmesi gerekmektedir" (1961:242). Bu yüzden Mine Yazıcı'ya göre, özel alana ait "bilgiyi anlama aşamasında çevirmeni en çok zorlayan sorunlardan biri terim sorunudur" (2007:108). Çoğu zaman çevirmenlerin terimlerin aktarımı için kendi bilgi ve becerisiyle baş başa kaldıkları düşünülmektedir. Belki de çevirmenler herhangi bir terimi, hedef dilde ilk kez çevirecek ya da terim olarak yeniden oluşturacaktır. Bu bakımdan çeviri stratejilerinin yanı sıra terim oluşturma yöntemlerine ilişkin bir bilgiye sahip olması çevirmenin terim aktarım sürecini kolaylaştıracaktır. Örneğin hem dokümantasyon hem de bilişim alanında kullanılan İngilizce kökenli bir terim olan "uniterm indexing"⁹ Türkçeye tam olarak aktarılmadığı söylenebilir. Çevirmenin yapacağı hem sözlük hem alan taramasında genel olarak "uniterm dizinleme" olarak kullanımları ile karşılaşacağı muhtemeldir. Her ne kadar ulaşılan bu kullanımda hem yabancılaştırma hem bir ödünçleme (uniterm sözcüğünün olduğu gibi kullanılmasından dolayı) çeviri stratejisiyle bir aktarım görülse de aslında çevirmen terimin temsil ettiği kavramı tam olarak Türkçede yeniden terim olarak oluşturabilir. "Uniterm indexing", bilgiler ya da konular dizinlenirken tek belirteç, gösterge olarak sözcükleri/terimleri temel alan "birim, bir, tek (uni(t))" ve "terim (term)" sözcüklerinin birleştirilmesiyle ve devamında "dizinleme (indexing)" sözcüğünü alarak birden çok sözcükle oluşturulmuş bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevirmen de "tek terim/tekterim dizinleme" ya da "tek terim/tekterim tabanlı dizinleme/gösterme"¹⁰ şeklinde hem birden çok sözcükle terim oluşturma yöntemiyle hem de standart çeviri stratejisiyle Türkçeye terim aktarımını gerçekleştirebilir.

3.2. Hedef Dil Uzmanları

Bir ülkenin resmi dili üzerine araştırmacı kimliğiyle çalışmalar yapan kişileri¹¹ ya da bir ülkenin resmi diline yönelik oluşturulan kurumlarda çalışan dil araştırmacılarını¹², hedef dil uzmanları olarak tanımlayabiliriz. Hedef dil uzmanlarının, şüphesiz bir ülkenin dilini geliştirmek ve yabancı sözcüklerden korumak gibi bir görevleri vardır. Dilin gelişimine yönelik ulusal ve uluslararası politikalar geliştirebilirler. Hızla gelişen dünyada dilin en önemli yapı taşı olan sözcüklerin yeni gelişen kavramlara göre gözden geçirilmesi ya da yeni sözcükler üretilmesi gerekmektedir. Bu sözcüklerden en önemlileri arasında terimler yer almaktadır.

Hedef dil uzmanlarının uğraşlarından biri de olan terimlerdir. Özellikle yabancı dil kökenli bir terim söz konusu olduğunda ilgili kurullar¹³ aracılığıyla hedef dil uzmanları bir araya gelirler ve ilgili terim ya çevrilir ya da yeniden hedef dile uygun bir şekilde oluşturulur. Çoğu zaman Türkçeye daha uygun aktarımlar yaptıkları ileri sürülebilir. Bu işlem yapılırken yine çeviri stratejileri ve terim oluşturma yöntemlerinden faydalandığı düşünülmektedir. Örneğin Cemal Mihçioğlu, Semih Tezcan, Tahsin Saraç ve Agop Dilâçar'dan oluşan yarkurulun *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karışıklar* adlı çalışmalarında yer alan ve Fransızca kökenli bir tıp terimi olan "tranquillisant"(1977:173), "sakinleştirmek, dindirmek,

⁹ Mortimer Taube'nin geliştirdiği bir dizinleme sistemi.

¹⁰ Buradaki çeviri ve öneri terimler sadece bir taslak olup, ilgili özel alan çevirisinde çevirmenlerin terim aktarımlarına dikkat çekilmek istenmiştir. Daha detaylı çalışmalarla bu ve bunun gibi diğer kavramalara uygun Türkçe terim oluşturmaları yapılabilir.

¹¹ Türk Dili bölümlerinde çalışan araştırmacılar örnek gösterilebilir.

¹² Türk Dil Kurumu'nda çalışan Türk Dili araştırmacıları ya da Fransız Akademisi'nde çalışan Fransız Dili araştırmacıları örnek gösterilebilir.

¹³ Türk Dil Kurumu'nun 1970-1979 yılları arasında *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karışıklar* adlı çalışmalar ve bu çalışmaları yürüten yarkurullar örnek gösterilebilir.

yatıştırma” gibi anlamlara gelen “tranquilliser” fiiline “-ant” eki getirilerek sıfat olarak türetme yoluyla oluşturulmuştur. Aynı şekilde terimin Fransızcasındaki kök ve ek standartlaştırma çeviri stratejisiyle Türkçeye aktarılmış ve “yatıştırıcı” olarak türetme yoluyla terimleştirilmiştir. Bugün halen tıp alanında bu terimin kullanılması hedef dil uzmanlarının yabancı terim aktarımlarında önemli rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca geçmişte önerilen terimlerin günümüze kadar tutunmasında çeviri stratejileri ve terim oluşturma yöntemlerinin hedef dil uzmanları tarafından Türkçeye uygun şekilde kullanılmasının katkısı olduğu söylenebilir.

3.3. Özel Alan Uzmanları

Bir özel alanda bilimsel çalışmalar üreten araştırmacıları ya da bir özel alana ait şirkette kimi zaman beyaz yakalılar olarak adlandırılan kişileri özel alan uzmanları olarak tanımlayabiliriz. Özellikle çalıştıkları alana yaptıkları bilimsel araştırmalarla katkı yapmakta ve çoğu zaman bu alanların gelişmelerini sağlamaktadırlar. Bunu yaparken aynı zamanda ilgili özel alanın dilinin en önemli birimi olan terimleri belirlemede önemli rol oynamaktadırlar. Bunun sonucu olarak terimbilim ve terim çalışmalarının temeli olan özel alanların iletişim dilini oluşturmada en önemli karar vericiler şeklinde de tanımlayabiliriz.

Dünyada yaşanan gelişmelere göre özel alanlara ait var olan kavramlara karşılık gelen terimler kendini güncellenirken, yeni oluşan kavramlara da yeni terimler üretilmektedirler. Bunlar daha çok özel alan uzmanları tarafından yapılmaktadır. Geliştirdikleri ya da ürettikleri yeni bir kavram ya da ürün söz konusu olmadığında, çevirmenler ve hedef dil uzmanları gibi özel alan uzmanları da yabancı dilden bir terimi ya çevirerek ya da yeniden terim olarak oluşturarak aktarırlar. Özel alan uzmanları da bu süreçte çeviri stratejileri ve terim oluşturma yöntemlerinden yararlandığı söylenebilir. Ancak diğerlerine göre bir fark ortaya çıkmaktadır. O da, özel alan uzmanının kendisinin ilgili özel alanda çalışmasıdır. Bu durum ona terim aktarım işinde söz konusu kavramı anlamada yardımcı olacaktır. Belki ilgili kavramın işleyişini deneyimleyecek ve bu kavram üzerine mavi yakalılarla görüşme yapacaktır. Bu durumların hepsi tıpkı çevirmenlerin sözlüğe danışması gibi bir durumu temsil etse de, özel alan uzmanının kaynak dil ve hedef dil yetkinliği yeterli olduğu sürece yabancı dilden terim aktarımlarını hedef dile uygun bir şekilde yapacağı söylenebilir. Örneğin çok dilli bir enerji terimleri sözlüğünde yer alan ve “jeotermal enerjiden iki ya da daha çok sondaj deliği ile yararlanma yöntemi” olarak tanımlanan “çoklu sondaj yöntemi” terimi (Enerji Terminolojisi, 1991:328-329) diğer dillerdeki şu karşılıklara göre Türkçede terim olarak oluşturulmuştur: İngilizce “dual (multi) bore-hole technology”, Almanca zwei (mehr)-bohrloch-technik”, Fransızca “technique à deux ou plusieurs forages”. Bu üç dildeki terimler standart bir çeviri işlemiyle Türkçeye çevrilecek olunursa İngilizcesinde “ikili (çoklu) sondaj teknolojisi”, Almancasında “ikili (çoklu) sondaj yöntemi”, Fransızcasında “iki ya da çoklu sondaj yöntemi” anlamlarına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkçede terim oluşturulurken ilgili özel alan uzmanlarının söz konusu kavrama hakim oldukları, “iki ya da çoklu” sözcüklerini bir arada kullanarak aktarmak yerine doğrudan “çoklu” sözcüğünden yana tercihlerini kullanarak “çoklu sondaj sistemi” şeklinde aktarmalarından anlaşılmaktadır. Bu aktarım, hem standartlaştırma ve genelleştirme çeviri stratejisine hem de terim oluşturma yöntemlerinden kısmen yenileşim ve birden çok sözcükle terim oluşturma yöntemine örnek oluşturmaktadır.

Dolayısıyla Sarıtosun’un “yabancı bir dilden dilimize girmiş bir terime karşılık üretmek ancak onu kullanan bilim adamının yapabileceği bir iştir” (1992:1) şeklinde bir öneri sunması ve 1954 yılında düzenlenen Yedinci Türk Dil Kurultayındaki (1955) terim oluşturma hemen her aşamasında özel alan uzmanlarına yer verilmesi gibi durumlar yukarıdaki savlarımızı desteklemektedir. Ancak 21.

yüzyılın bir iletişim çağı olduğu için bilgi paylaşımı artık toplumun her kesimi tarafından yapılmakta ve terimler de bu paylaşımlar sayesinde doğru ya da yanlış bir biçimde diğer dillerde dolaşımına devam etmektedirler. Bu sebepten dolayı kimi zaman bir özel alandaki terimlerin kaderi, özel alan uzmanların yetkisinde olamayabiliyor.

Çevirmenlerin dil aktarımlarına ilişkin ön hazırlığının olması, hedef dil uzmanlarının hedef dile ilişkin geniş bir bilgi kapasitesine sahip olması, özel alan uzmanlarının ise ilgili alana hakim olan en yetkin kişiler olması gibi durumlar bu üç uzmanı birbirinden ayırsa bile; çevirmen de, hedef dil uzmanları da ve özel alan uzmanları da bir terim aktarımında çoğunlukla aynı yolu izlemektedirler. Bu terim aktarımı da çoğunlukla yukarıda da belirttiğimiz üzere bilinçli ya da bilinç dışı olarak kullanılan terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri çerçevesinde bir terim-çeviri ilişkisine işaret etmektedir.

4.Sonuç

Bu çalışma ile özel alan dilinin en önemli yapı taşı olarak nitelendirdiğimiz terimlerin, diğer dillere aktarımlarındaki terim-çeviri ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. İlk olarak tablolar halinde verilen terimbilim alanındaki genel terim oluşturma yöntemleriyle ve çeviribilim alanındaki genel çeviri stratejilerinin birbirlerine benzer işlevlere sahip olduklarına ulaşılmıştır. Terim oluşturma yöntemlerinde terimlerin aktarımında biçimsel durumunun ön plana çıktığı düşüncesine varılsa da anlamın hem terim oluşturma yöntemlerinde ve hem de çeviri stratejilerinde önemli bir unsur olduğunun altı çizilmiştir. Tablolarda yer alan terim oluşturma yöntemlerinin ve çeviri stratejilerinin adlarının ve işlevlerinin çoğu zaman birbirlerine benzerlik gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle örnek olarak ele alınan fizik ve toplumbilim alanındaki terimlerin aktarımları üzerinden bu benzerlikler işlevsel olarak da doğrulanmıştır. Söz konusu genel terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri çevirmen eğitimi bağlamında ele alınmış ve bunun sonucu olarak terimbilime nazaran çeviribilimde terim aktarımını işaret eden çeviri stratejileriyle doğrudan karşılaşılmalıdır. Dolayısıyla içerik olarak hem terim oluşturma yöntemlerinin hem çeviri stratejilerinin 21. yüzyılda dillerarası iletişimde önemli bir rol oynayan çevirmenlerin eğitimlerinde yer almasının önemi vurgulanmıştır. Daha sonra terim aktarım uzmanları olarak adlandırdığımız çevirmenler, hedef dil uzmanları ve özel alan uzmanlarının olası terim aktarımlarında nasıl yollar izlediği tartışılmıştır. Bilişim, dokümantasyon, tıp ve enerji gibi özel alanlara ait yabancı terimlerin aktarımlardan örneklerle yapılan tartışmalar desteklenmiştir. Her bir uzmanın kaynak dil ve hedef dil bağlamında genel terim oluşturma yöntemlerini ve çeviri stratejilerini hemen hemen aynı şekilde terim aktarımında kullanabilecekleri vurgulanmıştır. Özel alan uzmanlarının ilgili özel alana hakim olması nedeniyle çevirmenlerden ve hedef dil uzmanlarından terim aktarımında kavramı anlama bakımından bir artışı olduğu vurgulansa da, izlenecek dilsel bir süreç olan terim aktarımının üç dil uzmanının da benzer bir şekilde bilinçli ya da bilinç dışı bir şekilde terim oluşturma yöntemlerinden ve çeviri stratejilerinden yararlanabileceği işaret edilmiştir. Dolayısıyla hem terim oluşturma yöntemleri ve çeviri stratejileri arasındaki işlevsel benzerliklerle hem de terim aktarım uzmanlarının izlediği yolların benzerlik göstermesiyle terim-çeviri ilişkisi gösterilmeye ve terime ilişkin eğitim alan çevirmenler ve terim uzmanları için terim-çeviri ilişkisi bağlamının önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Böylece çoğu zaman terim sorununun temeli olarak görülen çevirinin, dolayısıyla çeviri stratejilerinin, aslında terim oluşturma yöntemleriyle doğru bir şekilde bir araya gelmesiyle sorun olarak görülmeyeceği söylenebilir. Bu yüzden terim işiyle uğraşan her kişinin ve kuruluşun terim-çeviri ilişkisini çok iyi algılaması ve bunu yaptıkları aktarımlara yansıtması gerekmektedir. Dolayısıyla bu

bilinçle hareket edilirse, ortaya çıkacak terimlerin hedef dilde anlam ve biçim bakımından uygun olmasında ve toplum tarafından benimsenip tutunmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1961). Anlam alışverişi olayları ve Türkçe. *Belleten*, 9, 207-273.
- Baker, M. (1992). *In other words: a coursebook on translation*. London-New York: Routledge.
- Başkan, Ö. (1974). Terimlerde özleşme sorunu. *Belleten*, 1973-1974, 173-184.
- Cabré, M. T. (1999). *Terminology: theory, methods and applications*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamin.
- Enerji Terminolojisi, (1991). İstanbul: Febel.
- Hutchins, W. J. & Somers, H. L. (1992). *An introduction to machine translation*. London- San Diego: Academic Press.
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından Türk Dil Devrimi*. Ankara: TDK.
- Karaman, B. İ. (2009). Terim oluşturma yöntemleri. *Belleten*, C:II, 45-59.
- Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mihçioğlu, C., Tezcan, S., Saraç, T. & Dilâçar, A. (1977). Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C:XXXVI (311), 172-173.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York, Toronto, Sydney, Tokyo: Prentice Hall.
- Ozankaya, Ö. (1984). *Temel toplumbilimleri terimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş.
- Özcan, O. (2022). Terim oluşturma yöntemleri bağlamında Türk Dil Kurumu'nun Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar adlı çalışmalarındaki terimler üzerine bir değerlendirme". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 2022, 105-120.
- Özdemir, E. (1973). *Terim hazırlama kılavuzu*. Ankara: TDK.
- Öztürk Kasar, S. & Tuna, D. (2017). Sosyal bilimler alanında terimcelerin çevrilmesi ve Türkçe terim üretimi. *Turkish Studies*, 12/13, 415-436.
- Sarıtosun, N. (1992). *Terim hazırlama kılavuzu*. İstanbul: İTÜ Terim Hazırlama Komisyonu.
- Vardar, B. (1980). Terimsel etkinlik ve terimbilim. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: XLI (346), 385-389.
- Vinay, J. P. & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri stratejileri kuram ve uygulama*. Ankara: Grafiker.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı çeviri edinci*. İstanbul: Multilingual.
- Yedinci Türk Dil Kurultayı (1955), Ankara: TDK.
- Yücel, F. (2007). Küreselleşme sürecinin çeviri olgusuna yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, 37-52.

Zülfikar, H. (1985). Terimleri açısından teknik dil. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: L (404), 60-64.

Zülfikar, H. (1991). Terim sorunları ve terim yapma yolları. Ankara: Türk Dil Kurumu.

<https://sozluk.gov.tr/>